

Börtönügy — Keleten

(Az európai szocialista országokban, 1917-től napjainkig)

Már szinte unalomig ismételt a polgári büntetéstani paradoxona: a büntetések, így a szabadságvesztés-büntetések története is valójában azok eredménytelenségének története. Bármily jóleső volna büszkén mondani, hogy másként van ez a szocialista társadalomban, nem lenne igaz. Legalábbis önmagában nem. Igazán hatásos csak egy mindent átfogó büntetőpolitika lehet; a szabadságvesztés mindig „börtön” marad: önnön lehetőségeinek és korlátainak foglya Keleten és Nyugaton egyaránt. A bezárás ténye — a rácsos vagy rács nélküli kítaszítottóság, a lecsupaszított egyént összeláncoló kényszerközösségek léte — mindenütt azonos. Mégis miben rejtezhet az egyébként nyilvánvalóan érzékelhető különbség? Nézetünk szerint a bűnözéssel szembeállított társadalmi eszközök és gazdasági erőforrások céljában és hatósugarában.

A bűn elleni évszázados csatározásokban egyre inkább kicsorbuló jogi fegyvert, a büntetést világszerte új harceszközökkel szeretnék felcserélni. Jóllehet Kelet és Nyugat más módszert követ, mégis voltak és lesznek találkozási pontok, hasonlóságok, sikerek és kudarcok itt is, ott is. És akármennyire meghökkentő: a történelmi érdem azé lesz, aki hamarabb tudja megszüntetni magát a börtönt. Mindaddig nőni fog a fiaskók száma, s vele az égető eredménytelenség érzése, amíg a szabadságvesztéstől azt várják, hogy szüntesse meg a bűnözést. Be kell látni, hogy a bűn kezelése örökérvényű állami-társadalmi feladat. Tudomásul kell venni, hogy ebben ma még jelentős szerepe van a szabadságvesztés-büntetésnek. A börtönügy dolga tehát, hogy kimunkálja az elítéltek kezelésének legjobb, legtekélyesebb módszereit.

De ha a rabokkal együtt nem akarja elzárni magát a külvilágtól, a továbblépéstől, akkor részt kell vennie abban az építkezésben, amely a falakon túli nagypolitikában, a kriminálpolitikában folyik. A szakemberek régóta próbálják összeilleszteni a bűnmegelőzési és a büntetési rendszer elemeit. E munka pozitív eredményekkel biztat, noha ma még inkább civódásoktól hangos. Hogy ne egy új Bábel tornya épüljön, szükség van speciális börtönügyi hallásra. Ez a fajta lassú ráhangolás jellemzi a szocialista börtönügy elmúlt hetven évének nagy ívű, bár hullámvonalú fejlődését.

A szocialista börtönügy kezdetei

Petrográd, 1917. október 25.: „A kongresszus határozatilag kimondja, minden hatalom mindenütt a munkás-, katona- és parasztküldöttek szovjetjeinek kezébe megy át, amelyek kötelesek biztosítani a forradalmi rendet.” Milyen lett az új rend, a proletárdiktatúra büntetőpolitikája? Elsődleges a hatalom, másodlagos a büntetőjog; eljárásainak kötött rendje tompa fegyver a nyílt osztályharcban. A forradalom útjába számos akadály gördült. Miközben a muzsikból birtokos

parasztta lett tömegek tévován toporogtak, az eszmeileg is megosztott munkás-ságnak szembe kellett néznie a megvert, de le nem győzött kisajátítói mellett a világháborút immáron ellene is a folytató polgári rend támadásaival. A forradalom vörös Oroszországa nagy foltokban kifehéredik. Az idő így nem kedvez az elméleti elmélyedésnek. Valójában nem is volt mihez kötődni. A proletárforradalom félresöpörte a burzsoá jogtudományokat, a marxizmus klasszikusai pedig igencsak elnagyolva vázolták fel az új rend jogintézményeit.

A politikának a hadikommunizmus kényszere diktált. A valóság hamar cáfolta a reményt, hogy a bűnözés az osztálytársadalmi felszámolásával el fog tűnni, s az esetileg jelentkező kihágásokat a társadalmi együttélés meg fogja előzni minden külön elnyomó apparátus nélkül. Lenin 1918-ban így ír: „... szükségünk van államra, szükségünk van kényszerre...” A félreállított polgári jogászok izigvérig reakciós népsége helyett a felfegyverzett nép bíraskodott, írott jog nélkül, majd kialakította a proletárforradalmi jogtudat szellemében a maga új szankciórendszerét.¹

A proletárállam pusztá létéért küzdve a jogegyenlőtlenség nyílt vállalására kényszerült. Megkettőzte a büntetési rendszert: egyrészt szabályozta a reakcióso- kát féken tartó vasszigort, másrészt kitalálta a kapitalizmus csőkevényeitől megfertőzött dolgozókra nézvést a büntetés enyhébb formáit. A forradalmi bíróságok² ítélezéseiben lassan kiformalódó új szankciónemeket Lenin példánaknak tekintette, melyek alapkövei lesznek a szovjet-szocialista büntetési rendszernek. E szellemben tett előterjesztést a bolsevik párt VIII. kongresszusán 1919-ben.

A fejlődés kívánatos tendenciáját abban látta, hogy a büntetések rendszerét a nevelő jellegű intézkedések rendszere váltsa fel, hogy széles körben alkalmazák a feltételes ítéleteket, a szabadságvesztést szabadon végzendő munkával, a börtönt pedig nevelőintézetekkel helyettesítsék. A kongresszus határozattá emelte e lenini javaslatokat, melyek egészen a sztálini fordulatig zsinórmértékül szolgáltak mind a büntetéstani elmélet, mind a büntetésiskizabási gyakorlat számára.

A szovjet jog büntető- és büntetésvégrehajtási tudománya még a húszas évek elejére sem született meg. A hivatásos politikusok Lenin, Dzerzsinszkij, Lunacsarszkij, Kalinyin, Lacisz beszédei és írásai, valamint az állami és párt dokumentumok pótolták az elméleti alapvetést. Nem foglalkozott elvi kérdéssel az első átfogó szabályzat³ sem, jobbára csak a történelmi nagytakarítást végezte el, a forradalom előtti jogszabályokat helyezte hatályon kívül. Csiráiban mégis felfedezhetők a következő évek — utólag elméletileg is megindokolt — börtönügyi újításai:

¹ 1918 januárjában Lenin így vélekedett az új büntetési módokról: „Maguk a kommunák, a falu és a város kis sejtjei dolgozzák ki és próbálják ki a gyakorlatban a gazdagok, tolvajok és munkakerülők nyilvántartásának és ellenőrzésének ezer meg ezer formáját. A változatosság e téren az életrealitás biztosítéka... Az egyik helyen börtönbe dugnak majd egy rakás gazdagot, egy tuat tolvajt, féltucat munkást, aki kibújik a munka alól. A másik helyen arra fogják kényszeríteni őket, hogy az árnyékszék tisztogassák. A harmadik helyen büntetésük kitöltése után sárga lapot kapnak, hogy megjavulásukig az egész nép szeme előtt legyenek, mint ártalmas emberek. A negyedik helyen megtizedelik a munkakerülőket, ott a helyszínen. Az ötödiken — különböző eszközök kombinációját találják majd ki...”

² Az egykorú források szerint a teljesen laikus proletárbírók 1918 nyaráig rendkívül enyhe ítéleteket hoztak még az ellenforradalmárokkal szemben is. Példaként szokták emlegetni Puriskevics esetét, akit a Zsukov asztalos vezette bíróság négy év börtönben letöltendő kényszermunkára ítelt, de úgy, hogy egy év múlva feltételes szabadságra bocsátható. Talán a győztes forradalom optimizmusa szólt meg az ítéletben.

³ Az 1918. július 23-i „A szabadságvesztésről mint büntetésről és végrehajtásának rendjéről” szóló Igazságügyi Népbiztossági ideiglenes utasítás értelemszerűen csak a proletárokkal szembeni szankciókat tartalmazta. A fehérékkel és egyéb ellenforradalmi elemekkel való leszámolás eszközt az 1919-es dekrétum szabályozta, amely felállította a kényszermunkatáborokat. Ezek felügyeletét a belbiztonsági szervek (CSEKA) látták el. Ide potenciális politikai veszélyesség miatt is kerülhettek emberek. Ez a polgárháborús és intervenciók körülmények között indokolt kényszerrendszabály lett a harmincas évekre kiépülő sztálini diktatúra mintája.

a nevelési céllal összekapcsolt munkáltatás, a börtönök mellett telepszerűen kialakított javító-nevelő intézetek.

A fiatal szovjet állam tudományos műhelyek segítségével nélkül kényszerült egyfajta elméleti, büntetéstani állásfoglalás kidolgozására. Az 1919 decemberében kibocsátott büntetőjogi vezérelveket az Igazságügyi Népbiztosság határozat formájában jelentette meg, s így jogszabályi erővel rendelkezett. Noha általános büntetőjogi utasításokat is tartalmazott, közelebb állt a mai értelemben felfogott büntetőpolitikai irányelvekhez, mint a tételes törvényhez. Kibocsátásának nem az volt a célja, hogy betöltse egy büntető törvénykönyv szerepét, hanem hogy a forradalmi jogalkotás és jogalkalmazás kétéves tapasztalatának összegzésével elvileg megalapozza a bíróságok büntető ítélezését.

A négy évig tartó intervenció széttörése, a többször kiújuló fegyveres belviszály leküzdése, a proletárdiktatúra győzelmekkel igazolt eredményessége dacára a „hogyan tovább?” komoly dilemma elé állította a bolsevik pártot. A lenini irányzat felismerte, hogy a végső tartalékait felélő hadigazdaság megszélesítése, az ellentétek által széthullással fenyegetett társadalom erős népi szövetséggé kövácslása nem történhet meg a „fegyverek kritikájával”. Rendezett gazdasági-politikai viszonyokat kellett teremteni, érdekeltséget, kiszámítható jövőt stb. Ismét igényt tartottak a szakjogászok munkájára, s ez ösztönzően hatott a jogtudományra, a börtönügyi tudományokra egyaránt. Ez utóbbiak húszas évek közepére eső feléledése valódi újjászületés volt.

A polgári nézetek dialektikus tagadása szinte spontán módon formálta ki a szovjet büntetőjogászok alapállását. Kozlovskij, a büntetőjogi vezérelvek szerkesztője így fogalmazott: számunkra axióma az a tétel, mely szerint a bűnelkövető a társadalmi környezet terméke. Mi, deterministák tudjuk, hogy a bűnös cselekményei, motívumai nem tőle, nem akaratától függenek. Ezért a kiszabandó büntetés egyedüli célja a társadalmi együttélés feltételeinek védelme.

A Szovjet Jogtudományi Intézet által elkészített Btk. szövegéből még a büntetés fogalmát is száműzték, a „társadalmi védekezés intézkedései” kifejezést használták helyette. Hozzátennénk, hogy a büntetés fogalmának mellőzése nem egyszerű terminológiai változtatás. Így szakít a szovjet büntetőjog a régi büntetőjog konstrukcióival, amelyekben a represszió alkalmazásának különböző kritériumai öltenek testet. A tervezet nem tette magáévá a klasszikus polgári törvényesség garanciáját jelentő „nullum crimen sine lege” elvét, hanem a bűnöző társadalmi veszélyességéhez igazodva széles bírói mérlegelésnek nyitott teret és határozatlan szankciórendszert ajánlott.

A tettesközpontú, determinista büntetőjogi felfogás egyáltalán nem volt újdonság az egyetemes börtönügyi tudományokban, hiszen a pozitívizmus szociológiai iskolája már egy negyedszázada meghirdette ezeket az elveket. A fiatal szovjet jogtudományra komoly befolyást gyakorolt mindez, különösen a pozitívizmus legfrissebb hajtása: az 1921-es Ferri-féle Btk.-javaslat, holott ez Olaszországban se lépett hatályba. A valóságban is működő modellért pedig nem kellett ilyen messzire menniük, a proletárbíróságok politikai és osztályszempontokat követő gyakorlata szintén tettesi szemléletet tükrözött. Már említettük, hogy a megkettőzött szankciórendszer megfélemlítő szigorúságú és elrettentő súlyú büntetéseket alkalmazott az ellenforradalmárokkal és hivatásos bűnözőkkel szemben, míg a vétkes dolgozók vonatkozásában újszerű javító-nevelő jellegű intézkedéseket hozott.

A jogalkotás rendkívül gyorsan átvette a tudomány álláspontját: az OSZSZSZK 1922. évi Btk.-ja még tükrözi a büntetés és a társadalmi védekezés intézkedéseinek kettősségét. De az 1924-ben kiadott Büntetőjogi Alapelvek már egyáltalán nem használják a büntetés fogalmát, akárcsak az ugyanezen évben közzétett első szovjet büntetésvégrehajtási törvény. Úgy tűnt, mintha győzött vol-

na a szovjet pozitívista büntetésstan.⁴ Ám a tartalom átformalódása vontatottan haladt. Fenntartotta az osztályszempontú megkülönböztetést, mondván, a szovjethatalom ellenségeinek megjavítása lehetetlen. Ugyanakkor a javítómunka-intézetek differenciált hálózatát hozták létre; jelesül mezőgazdasági, kisipari és gyári munkatelepeket meg különleges rendeltetésű elkülönítő intézeteket a fiatalok, elme- és egyéb betegek számára.

Az új büntetőjogi szemlélet sokszor ütközött a szakszerűvé tett bíróságok ellenállásába is. Egy 1928-as dokumentum pl. súlyos hibának minősítette az elítéltek számának növekedését, a rövid tartamú szabadságvesztés-büntetések elszaporodását, továbbá nehezítette a társadalmi védekezés egyéb intézkedéseinek elhanyagolását.

A büntetésvégrehajtás módszertani megújodása mégis megkezdődött. Nagy jelentőségű esemény volt, amikor egy moszkvai büntetőintézetet bázisként használva megszervezték a Büntetésvégrehajtási Kutatóintézet kísérleti osztályát azzal a feladattal, hogy tudományos és gyakorlati úton állapítsa meg a javítómunka-ráhatás ésszerű módszereit. Az osztály tevékenysége kiterjedt a kulturális, nevelési és szervezeti kérdésekre, de orvosi, pszichiátriai és pedagógiai problémákra is. Munkájuk eredményeként a Belügyi Népbiztosság 1928-ban leszögezte, hogy az elítélt személyiségének tanulmányozásán alapuló egyéni megközelítés, valamint szokásainak megfelelő büntetőráhatás kell hogy alkossa minden bv. intézmény munkájának alapvető tartalmát.⁵

A szovjet büntetésstan tudathasadása⁶

Az új pozitívista büntetésstan a húszas évek végére megrekedt a kísérlet szintjén, s nem jószántából. Közbeszólt a politika, a lenini hagyatékot — ha kellett, koncepciók eljárásokkal elperelő sztálini uralom.⁷ 1929-ben már rendelettel terelték az egyedül helyes irányba a bíróságokat, azaz betiltották a rövid tartamú szabadságvesztést. Ezzel szinte egyidejűleg felállították a Szovjetunió távoli területén a javító-munkatáborokat, az ún. légereket. Az ide bezárt különösen veszélyes elemeket szigorú elszigeteléssel és kemény fizikai munkával óhajtották megjavítani. E légerek felügyeletét az államvédelmi hatóság látta el, s ezzel kezdetét vette az államigazgatás végzetes térnyerése.

Ezzel párhuzamosan megváltozott az igazságügyi irányítás alatt álló büntetésvégrehajtás is. A harmincas évek elején mindinkább előtérbe kerültek a telep-, illetve táborszerű elhelyezési formák. A büntetésvégrehajtás tartalma is a fonákjára fordult, a javítómunka eszméjéből egyre inkább a népgazdaság érdekét szem előtt tartó munkáltatás lett.

⁴ A szovjet büntetőtörvénykönyvek nem használták a büntetés szót. Ezzel a Népbiztosok Tanácsának 1934. április 20-i rendelete élt újra.

⁵ Széles körű tudományos munka folyt a büntetésvégrehajtás megújodása érdekében. 1923-tól a szaksajtóban, 1924-től az igazságügyi dolgozók kongresszusain, 1925-től külön állami kutatóintézet jött létre e célból. Az 1925/26-os tanévben a jogi főiskolákon, 1927-ben pedig a Moszkvai Egyetem jogi karán bevezették a büntetésvégrehajtási jog oktatását. Ugyanezen évben két tankönyv is íródott, idézzük az egyik szerzőjének, J. G. Sirvindtnek szavait: „Nem újabb börtönök építése, hanem a szabadságvesztésnek csak a célszerűségi okokkal feltétlenül indokolt esetekben való alkalmazása, és a társadalmi védekezés más, a szabadságvesztésnél célszerűbb intézkedéseivel való felváltása jelenti a »börtönök« problémájának megoldását...”

⁶ Egyre több adat kerül napfényre az ötven-hatvan évvel ezelőtti eseményekről, mint pl. Feofanov cikke, amely magyarul is megjelent a Belügyi Szemlében. E részben alapvetően az ő közléseire támaszkodtam.

⁷ A hatalommal való visszaélés veszélyére figyelmeztetett 1925-ben Kalinyin is a tanácsok III. kongresszusán: a háború és polgárháború olyan emberek tömegét teremtetten meg, akik számára az irányítás nem más, mint mindentől függetlenül, önkényes megítélés alapján — rendelkezni.

A sztálini rendszer tudathasadásának legérdekesebb bizonyítéka az OSZSZSZK 1933-as büntetésvégrehajtási törvénykönyve. Deklarált elveiben hű a bolsevik párt VIII. kongresszusán meghirdetett, tiszteletre méltó principiumokhoz (társadalmilag hasznos munkáltatás, politikai nevelőmunka, fokozatosság, kategorizálás stb.), bőségesen szól a demokrácia és a társadalmi részvétel letéteményeséről, az ún. felügyelőbizottságok működéséről, erről az egyetemes börtönügy nézőpontjából se lekicsinyelhető, igen eredeti újításról.⁸ De nem múlik el egy év sem, s a törvény hatályát veszti. S helyét, a hatalom fintoraként, a belügyi népbiztosági rendelkezések és utasítások foglalják el a büntetésvégrehajtás egész területén.

Ez a kettősség jellemzi az egész sztálini korszakot: a fényes, tiszta elveket a gyakorlat minduntalan a sárba tiporja. Megszűnnek a nyílt tudományos viták, eltűnnek a polgári rend szakértelőivá minősített tudósok, sőt egész tudományágak (szociológia, kriminológia, pszichológia) esnek áldozatul a paranoid politikának. Az „udvari” tudomány, megérezve az idők szavát, így fogalmaz: a szocialista társadalomban megnő az egyén öntudatának szerepe, súlyosabbá válik bűnössége, fokozottabbá felelőssége. Sztálin tételét az osztályharc elkerülhetetlen kiéleződéséről átültették a büntetőjogba, s így kiforgatták eredeti értelméből a húszas évek szociológiai iskolájának bűnösséget tagadó felfogását.⁹

Az, aki nincs velünk, az ellenünk van logika mindenütt bűnöst látott. Az átpolitizált büntetőjogban trockistává, ellenforradalmivá, kétkulacssóssá lett a bűncselekmények zöme. Ezek felett pedig az államvédelmi hatóság adminisztratív bírósága ítélkezett. A rendes büntetőeljárás is torzult; csökkent a nyomozó szervek ügyészi felügyelete, a bírói gyakorlatot pedig a büntetékiszabás szigorítására kötelezték.

Míndez a bévé területén is érezte hatását. Noha a tételes jog három büntetésvégrehajtási alapintézményt ismert (börtönt, javító-nevelő telepet és javító-nevelő tábort), a gyakorlatban a táborba küldött elítéltek száma túlsúlyra jutott. A büntetésvégrehajtás tartalmi vívmányainak többségét (így pl. a fokozatosságot, a differenciálódást, a társadalmi ellenőrzést) felszámolták.

A munkáltatás elve maradt, csupán a felismerhetetlenségig eltorzult. A belügyi utasítások a fogvatartottak munkaerejének gazdaságos felhasználását hangsúlyozták.¹⁰ 1948-ra a javító-nevelő táborok három típusa fejlődött ki: az általános, a különös rendszerű és a szigorított láger.

Visszatérés a lenini alapokhoz

Mégsem lett a fordulat éve 1953 a büntetőjogban, bár született néhány intézkedés a feszültségek enyhítésére. Jóllehet az SZKP XX. kongresszusa 1956-ban egyértelműen elutasította a törvénysértések büntetőpolitikáját, ám ennek tényleges törvényerejű megváltoztatását egy sor külpolitikai esemény (a lengyel, a ma-

⁸ A felügyelőbizottságok feladata a bv. intézmények társadalmi ellenőrzése és nevelőmunkájuk támogatása volt. A hat-tíz tagból álló bizottságot a helyi szervek vezetőinek bevonásával részben társadalmi alapon hozták létre. A felügyelőbizottság döntött az elítéltek feltételes szabadságra bocsátása, enyhébb fokozatba helyezése tárgyában. De joga volt kezdeményezni a kegyelmezést, a büntetett előélet törlését és egyéb, az elítéltet sújtó jogkövetkezmény mellőzését.

⁹ Ami Pasukanisznél még úgy hangzott: „... a cél a társadalmi védekezés intézkedéseinek mind szélesebb körű alkalmazása. E tendenciának határkövei a bűnösségnek mint büntetőjogi kényszer alapjának teljes felváltása a veszélyes állapottal, és a büntetés fogalmának az elhalása...”, az pl. Volkovnál 1935-ben már az alábbi módon nézett ki — „... Megfelelő adatok megléte esetén a bizonyos társadalmi osztályokhoz tartozásból fakadó veszélyesség alapján a büntető törvényhozás büntetőjogi felelősséget állapít meg anélkül, hogy ezek az adatok közvetlen összefüggésben állnának egy konkrétan elkövetett bűncselekménnyel...”

A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának változásai

A BÜNTETÉSVÉGREHAJTÁS ÖSSZEHASONLÍTÁSI SZEMPONTJAI	1918	1919	1924
A SZABÁLYOZÁS SZINTJE	ideiglenes utasítás	rendelet	törvény
FORMÁJA	rendes	rendkívüli	rendes
INTÉZMÉNYEI	felnőttek számára — JAVÍTÓINTÉZET — BÖRTÖN — speciális gyógyintézeti — börtönkórház fiatalkorúak számára — JAVÍTÓINTÉZET — MEZŐGAZDASÁGI TELEP	KÉNYSZER-MUNKA-TÁBOR	felnőttek számára — LETARTÓZTATÓ INTÉZET — ipari, mezőgazdasági telepek — BÖRTÖN — ÁTMENETI INTÉZET — ELKÜLÖNÍTŐ INTÉZET fiatalkorúak számára — JAVÍTÓINTÉZET
KATEGORIZÁLÁS SZEMPONTJAI	nemek, átnevelhetőség	osztály, politikai	osztály, nemek, átnevelhetőség
FOKOZATOSSÁGA	feltételes szabadság	—	feltételes szabadság, közvetítő intézet
CÉLJA ÉS ESZKÖZEI	munkával nevelés	fizikai munka	munka
A TÁRSADALOM RÉSZVÉTELE	(nincs adat!)	—	(nincs adat!)
FELÜGYELET, IRÁNYÍTÁS	Igazságügyi Népbiztosság	Cseka	Igazságügyi Népbiztosság

A táblázat értelmezéséhez

(1) Röviddel az 1933. évi törvény elfogadása után gyakorlatilag megszűnt, bár hivatalosan nem helyezték hatályon kívül a törvénykönyvet. De a sorra megjelenő belügyminiszteri utasítások teljesen átrendezték a büntetésvégrehajtás szervezetét.

(2) 1934-ben a büntetésvégrehajtás felügyeletét és igazgatását átvette a Belügyi Népbiztosság. A legellentmondásosabb helyzet az ún. ellenforradalmi bűncselekmények körében keletkezett; ahol is mind az ítélkezés, mind a végrehajtás — a javító-nevelő táborkötésében — egy kézben, az államvédelmi hatóságnál összpontosult.

(3) A végrehajtási intézetek közötti fokozatosság 1936-ban, a feltételes szabadság pedig 1939-ben szűnt meg.

(4) Az 1935—1940 között kiadott büntetésvégrehajtási normatívák teljesen háttérbe szorították az elítéltek átnevelésének feladatát.

gyar és a szuezi válság) késleltette.¹¹ A Legfelsőbb Tanács 1957-ben hozott határozatot a büntetési rendszer alapvető átalakításáról és egy új Btk. kidolgozásáról.

Az ezzel egyidőben megjelent kormányhatározatok igazi tűzoltó munkát végeztek: a börtönügy elméleti tisztázásának szándéka nélkül sorra lenyesegették az elmúlt negyedszázad vadhajtásait. Megszűnt az államvédelmi hatóság admi-

¹⁰ Az elítélteket a népgazdasági terv függvényében — a háború idején hadi céloknak alávetetten — dolgoztatták, de az sem volt ritka, hogy értelmetlen, idegörlő, egyenesen pusztító munkára kényszerítették őket, pl. a Szahalín-Gulak-szigetek lágereiben.

1929	1933	1939—1945	1948—1958
rendelet	törvény (1)	utasítások	utasítások
rendkívüli	rendes	rendes	rendes
JAVÍTÓ-MUNKA-TÁBOR (LÁGER)	felnőttek számára — LETARTÓZTATÓ INTÉZET — GYÚJTÓ-ELOSZTÓ INTÉZET — ipari, mezőgazdasági telepek — javító-nevelő láger — büntetőláger — GYÓGYÍTÓINTÉZET fiatalok számára — JAVÍTÓINTÉZET	— JAVÍTÓ-NEVELŐ TELEP — JAVÍTÓ-NEVELŐ TÁBOR — BÖRTÖN	— JAVÍTÓ-NEVELŐ TELEP — általános tábor — különös tábor — szigorított tábor — BÖRTÖN
a társadalomra veszélyesség	osztály, nemek, átnevelhetőség	osztály, nemek, életkor	— osztály, nemek, életkor (7)
—	feltételes szabadság, enyhébb fokozat	— (3)	— (8)
nehéz fizikai munka	munkával nevelés	gazdaságos, tervszerű munkáltatás (4)	munkáltatás
—	felügyelő bizottság	—	— (9)
Államvédelmi Hatóság	Igazságügyi Népbiztosság (2)	Belügyi Népbiztosság (5)	Belügyminisztérium (10)

(5) A táborok túlsúlyba jutásával nőtt az államvédelmi hatóság ereje.

(6) 1957-ben felszámolták a javító-nevelő táborokat.

(7) Az osztályszempont a '20-as években a dolgozók és nem dolgozók közötti megkülönböztetést jelentette, a '40-es években az ellenforradalmi bűncselekmények elkövetőit, a banditákat, illetve a veszélyes visszaesőket is ide értették. Egészen a '60-as évekig tartotta magát az osztályszempontú kategorizálás.

(8) A fokozatosság visszaállítása felé 1957-ben a Legfelsőbb Tanács határozata nyitott, amely lehetővé tette, hogy a börtönben megfelelő magatartást tanúsító elítéltek szabadságvesztésük utolsó harmadát javító-nevelő telepen töltsék.

(9) Az 1957-es kormányhatározat helyreállította a társadalmi felügyelőbizottságokat, s megtette az első lépést az utógondozás intézményesítése felé is.

(10) Szintén 1957-ben állították helyre a belügyminisztérium — ezen belül a büntetésvégrehajtási szervek — pártellenőrzését, számolták fel az államvédelmi hatóság bírói funkcióját.

nisztratív bírói jogköre, felszámolták a javító-nevelő táborokat, visszaállították a büntetésvégrehajtás fokozatosságának elvét és ismételten megszervezték a társadalmi felügyelőbizottságokat.

Már nem minden tudományos és szakmai alap nélkül, de még zömmel állami akarattól született meg a büntetőjogi alapelvek 1958-as koncepciója. Ez egy sajátos szovjet — közvetítő büntetéstani — állaspontra helyezkedett. Élesen elhatárolta magát a klasszikus megtorlás-büntetéstantól, de elvetette a társadalomvédelem mindenén átgazoló célszerűség-felfogását is a húszas évek szociológiai iskolájának pozitívizmussal szemben.

A szövetségi köztársaságok törvényhozásainak komoly segítséget nyújtott az SZKP XXII. kongresszusa, mely eszmeileg visszanyúlt a Lenin felvázolta szocialista büntetésstanhoz. Állást foglalt a büntetés egyéniesítése és differenciálása, a büntetésvégrehajtás humanizálása mellett, hangsúlyozva, hogy a szocialista börtönügy kulcskérdése: a helyes arány megteremtése a büntetés elnyomó-megtorló, illetve nevelő-meggyőző elemei, eszközei között. A hatvanas évek elejére a tudomány is talpraállt¹², bár még nem heverte ki azt a sztálinista betegsége, hogy egy az egyben léképezze a párt irányelveit. Ez a büntetés célja és tartalma körül kibontakozó vitákból is kitűnik.

A pártkongresszus mereven elzárkózott a megtorlás gondolatától, s ezt a szakirodalomban szolid vita követte. Sargorodszkij, Pointkovszkij és Gercenzon a büntetés megtorlás célját annak polgári vallásos gyökerei miatt is tagadták, míg az őket tapintatosan támadó Beljarev és Karpec szerint az igazságosság és célszerűség által korlátozott mértékben a társadalom védelme mellett mint másodlagos célt el kell ismerni a megtorlást.¹³ Amikor Sargorodszkijék elfogadták az elretten-tés elvét, a polémia megszakadt.

Hasonlóan felemás eredménnyel zárult a büntetés nevelő hatása körül kibontakozó vita. Az egyik álláspont szerint, amelyet legkövetkezetesebben Noj képviselt, a büntetésvégrehajtási nevelés célja az elítélt személyiségének olyan átrendezése, amelynek következtében a bűnelkövető a jövőben tartózkodni fog bűncselekmények elkövetésétől, de nem a büntetéstől való félelme miatt, hanem azért, mert meggyőződésével, erkölcsi nézeteivel már összeegyeztethetetlen. A többség — így Beljajev, Sargorodszkij, Bujusev — azt vallotta, hogy kevesebb is meg kell elégedni, már az is siker, ha jogilag megjavul az elítélt, azaz nem követ el — akár a büntetéstől való félelme miatt — több bűncselekményt. A lehetőségekhez ez utóbbi nézet áll közelebb. A vita elméletileg mégsem dőlt el, inkább csak az átnevelés-nevelés, a jogi-erkölcsi megjavítás körüli szócátákban kifáradva megszűnt. A szakmai igazságtevésre ismét a politika vállalkozott, amikor 1969. november 1-jével hatályba léptette a Szovjetunió Büntetésvégrehajtási Törvénykönyvét. Eszerint „A büntetés végrehajtása ne csak az elkövetett bűncselekmény megtorlása legyen, hanem javítsa meg és nevelje át az elítélteket a munkához való becsületes viszony, a törvények pontos megtartása és a szocialista együttélési szabályok betartása szellemében”. A szovjet börtönügyi szabályozás igyekezett visszaterelni a lenini alapokhoz. A szabadságelvonás nélküli végrehajtási módok széles körű alkalmazásán túl, igyekezett a zárt körülmények között élők elszigeteltségét is oldani.

A szabadságvesztés-büntetés végrehajtó intézményrendszer gerincét a javító-nevelő telepek rendkívül tagolt hálózatára építette, s így a börtönök szerepe másodlagossá vált. Vezetérszámú újból — a kizárólagos gazdasági hasznosság céljától megtisztított — munkajavítás elve lett. A szovjet bévé alapintézményei a felnöttek számára javító-nevelő munkatelepek és börtönök, a fiatalok számára pedig az ún. nevelő munkatelepek. (Az intézetek differenciálódását jól szemlélteti a 2. ábra!)

¹¹ 1953. március 27.: a Legfelsőbb Szovjet Elnökség törvényerejű rendelete a közkegyelemről. Ezt 1953 és 1956 között egy nagy dekriminalizációs hullám kísérte (nem minősült bűncselekménynek ezt követően például az önkényes kilépés, az egyéni munkamulasztás, a tehervonaton való utazás stb.).

¹² Negyedszázados hallgatás után 1957-ben volt az első, büntetésvégrehajtás kérdéseinek szentelt konferencia. Ugyanebben az évben jelent meg a büntetésvégrehajtás mint tantárgy a BM Főiskolán, 1964-ben pedig a jogi felsőoktatásban. Azóta rendszeresen érnek el tudományos fokozatot büntetésvégrehajtással foglalkozó kutatók pl. Sztrucskov, Beljajev stb.

¹³ A szerzők a társadalom igazságérzetére hivatkoztak, s valóban, a Lityerturnaja Gazetában — egy közvélemény-kutatás során — megszólaltak zöme e hangnemben fogalmazott 1972-ben: „... én a legkeményebb büntetés híve vagyok, a bűnözőt nem lehet embernek tekinteni, le kell vele számolni könyörtelenül, mint a farkasokkal és a veszett kutyákkal...”

**A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának intézménye a Szovjetunióban
(az 1977-ben módosított 1969-es törvény alapján)**

FELNŐTTEKNEK

JAVÍTÓ-NEVELŐ TELEPEK:

- a) *általános rendszerű*: nem súlyos bűncselekményt, első ízben elkövetők számára
- b) *szigorított rendszerű*: súlyos bűncselekményért első ízben elítéltek számára,
- c) *szigorú rendszerű*: különösen veszélyes, állam elleni bűnelkövetők és egyéb bűnismétlők számára,
- d) *különleges rendszerű*: különösen veszélyes visszaesők és azok számára, akiknek halálos ítéletét kegyelemből szabadságvesztésre változtatták át,
- e) *átmeneti vagy bentlakásos rendszerű*: a tartós és szilárd megjavulás útjára lépett elítéltek ide kerülnek az előbbi telepekről, 1977-től pedig itt kezd valamennyi gondatlan elkövető.

BÖRTÖNÖK:

- a) *általános rendszerű**: ide első büntényes, de igen súlyos bűncselekményt elkövetők kerülnek
- b) *szigorított rendszerű*: a visszaesők, a büntetés végrehajtása alatt bűncselekményt elkövetők, illetve a telepekről fegyelmi vétség miatt áthelyezettek számára.

FIATALKORÚAKNAK

NEVELŐ-MUNKATELEPEK:

- a) *általános rendszerű*: első büntényesek számára,
- b) *szigorított rendszerű*: visszaesők és súlyos bűncselekményt elkövetett elítéltek számára.

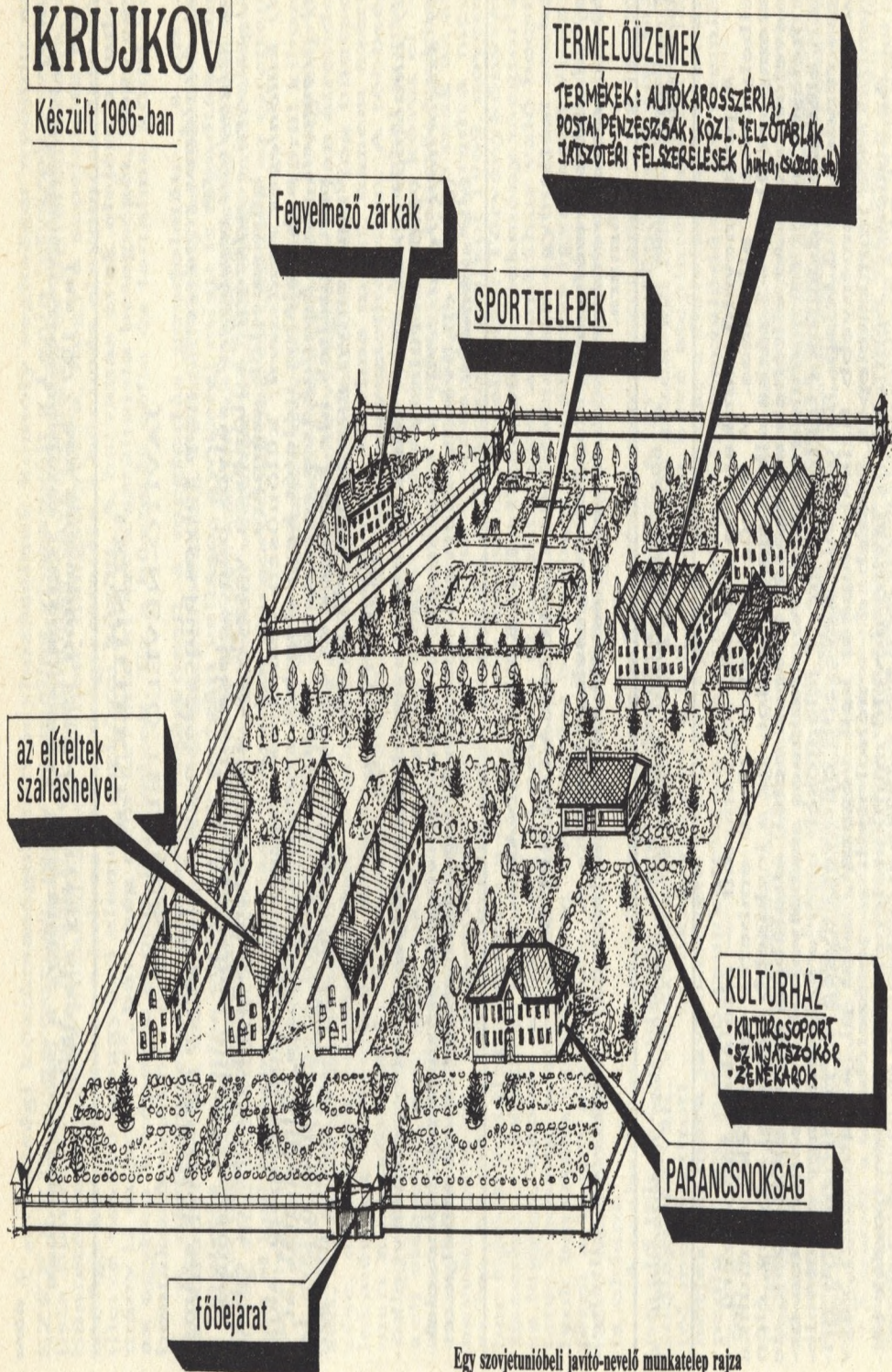
* csillaggal jelöltük azokat a büntetésvégrehajtási intézeteket, amelyekbe női fogvatartottak is kerülhetnek

A javító-nevelő munkatelep 800-900 fogvatartott — általában táborszerű — elhelyezésére alkalmas. A közös zárkákat 20-30 emberre tervezték. A munka szempontjából 4-5 zárka alkot egy brigádot. Ez a legkisebb nevelési egység, élén nevelőtiszttel. Az elítéltek mozgását telepen belül, általában nem korlátozzák, de kötelesek sötét formaruhát viselni. Az általános szabályoktól — az intézeten belüli élet szabadságfoka tekintetében — jelentősen eltér a szigorú vagy a különleges rendeltetésű telep. Ez utóbbin kevesebb öntevékenység és rigorózusabb őrzet mellett keményebb fizikai munkát kell végezni, mint pl. az átmeneti vagy bentlakásos munkatelepek félszabad — néhol nyílt — intézetében.

Az átmeneti, bentlakásos javító-nevelő munkatelepeket 1969-ben hozták létre. Büntetésük felét letöltő, javulást tanúsító elítéltek kerülhettek ide 1977-ig, az-

KRUJKOV

Készült 1966-ban

Egy szovjetunióbeli javító-nevelő munkatelep rajza

óta pedig valamennyi gondatlan elkövető itt tölti büntetését. E telepeken 500-600 elítélt él, őrizet nélkül, de felügyelet alatt — átlagban tíztagú őrség irányítása mellett. Ébresztőtől takarodóig szabadon mozoghatnak a telep területén, a vezetőség engedélyével azon túl is, ha munkájuk jellege vagy oktatásuk ezt szükségesé teszi. Viselhetnek polgári ruhát, tarthatnak maguknál pénzt és egyéb értéktárgyat, korlátozás nélkül felhasználhatják keresményüket. A telep mindennapi életét elítéltekből álló önkormányzat irányítja.

3. ábra

A külvilággal való kapcsolattartás lehetőségei

INTÉZETEK	LÁTOGATÁS		LEVÉL		CSOMAG
	rövid*	hosszú**	kap-hat	küldhet	
	ÉVENTE		HAVONTA		ÉVENTE
Felnőttek JAVÍTÓ-NEVELŐ MUNKATELEPE — általános — szigorított — szigorú — különleges — átmeneti, bentlakásos	háromszor kétszer kétszer egyszer együtt élhet a családjával	kétszer kétszer egyszer egyszer	KORLÁTOZÁSMENTES	3 db-ot 2 db-ot 2 db-ot 1 db-ot korlátlanul	a büntetés felének letöltése után 3 db-ot nincs korlátozva
BÖRTÖN — általános — szigorított	engedélyezhető engedélyezhető	nincs nincs		1 db-ot kéthavonta 1 db-ot	nincs nincs
Fiatalkorúak NEVELŐTELEPE — általános — szigorított	a büntetés 1/4-ének letöltése után hatszor a büntetés 1/3-ának letöltése után kétszer	nincs nincs		korlátlanul	a büntetés felének letöltése után 6 db-ot

* négyórás ellenőrzött látogatás

** három napig fogadhatja hozzátartozóját

A javító-nevelő telep legnyitottabb formájában az elítéltek — lakáslehetőség esetén — együtt élhetnek családjukkal és egyéni gazdálkodást is folytathatnak. A börtön még legenyhébb formájában is keményebb rezsimú a javító-nevelő munkatelepnél. Szigorú őrizet, szoros napirend, állandó irányítás és ellenőrzés, közös zárkarendszer és csikos formaruha jellemzi.¹⁴

A büntetésvégrehajtási hatásrendszer elemeit a munkajavítás vezérelve lett — a politikai nevelés, az oktatás, az öntevékeny szervezetek és a jutalmazás-fegyelmezés szabályai alkotják. Az elítéltek — munkaképességük, lehetőleg szakértelmük alapján kötelesek részt venni az — általában — vállalati rendszerű, társadalmilag hasznos munkavégzésben. A szocialista munkaverseny-mozgalom

¹⁴ A rezsim szigorúságát jól jellemzi az alábbi leírás, amely egy litvániai börtönt mutat be: „A zárkában csak ágyak, székek és (az elítéltek tisztálkodási szereinek elhelyezésére szolgáló) kis méretű szekrények vannak. Egyéb tárgyaikat és ruháikat az elítéltek másutt helyezik el. A börtönön belül az útvonalak drótkerítéssel vannak elválasztva, hogy az egyes nevelési csoportok ne érintkezhessenek egymással.”

a büntetésvégrehajtásra is kiterjed. Az elítélt viszont a népgazdaságban érvényes, általános munkajogi szabályok és normák szerint jogosult bérezésre.

A politikai nevelőmunka során vitákon, ismeretterjesztő- és kultúrelőadásokon, valamint a sajtó és a faliújság segítségével kívánják elérni, hogy az elítéltekben kialakuljon a szocialista tulajdon megbecsülése, hogy emelkedjen kulturális színvonaluk, hogy gyarapodjék kezdeményező készségük. Az elítéltek politikai és kulturális nevelésében mind a törvény, mind a gyakorlat igen nagy jelentőséget tulajdonít „a viselkedés iskoláinak”, az elítéltek önkormányzati szervezeteinek.

Az önkormányzat törvénybe foglalt célja, hogy szervezett és ellenőrzött módon menjen végbe az elítéltek kollektív szokásainak fejlesztése, hasznos kezdeményezéseik ösztönzése, továbbá, hogy átnevelésüket segítse maga a közösség.¹⁵ Az önkormányzatok közreműködnek a munkaverseny megszervezésében, ellátanak egészségügyi és sportfeladatokat és természetesen kezükben tartják a klubéletet is. Néhány telepen véleményezhetik egymás magatartását, s ily módon beszélhetnek a feltételes szabadság elbírálásába.

A negyven év alatti elítéltek számára 1969-től kötelező a nyolc, 1977-től pedig a tizenegy osztályos általános iskola elvégzése. De rászoríthatók a munkájukkal kapcsolatos szakmai oktatáson való részvételre is. A szovjet büntetésvégrehajtás magában hordozza sikerének lehetőségét. Különösen, ha továbbhalad a hagyományos börtönök felszámolásának útján, és arra törekszik, hogy a büntetésvégrehajtás belső élete minél jobban megközelítse a szabad élet viszonyait.

Az európai szocialista országok büntetéstanáról

Nem látjuk értelmét, hogy minden egyes európai szocialista ország utóbbi negyven évének börtönügyi történetét — terjedelmi megkötöttségek okán, jóformán a semmitmondásig elnagyoltan — külön-külön sorra vegyük. Ehelyett megpróbáljuk felismerni — összehasonlító elemzés révén — a szocialista börtönügy tipikus vonásait, egynemű tendenciáit, s ezzel párhuzamosan igyekszünk feltárni a modellértékű, egymástól elütő nemzeti megoldásokat is.

Hasonló mindenekelőtt a börtönügy egészének fejlődéstörténete, amennyiben az követi a szocialista sorsközösség politikai fordulópontjait. Az államok zömének büntetéstanai koncepciójában és a végrehajtási rendszer felépítésének alapvonásaiban a Dél-, Közép- és Kelet-Európa népi demokráciái szükségszerűen az egyetlen létező szocialista mintát követték.¹⁶

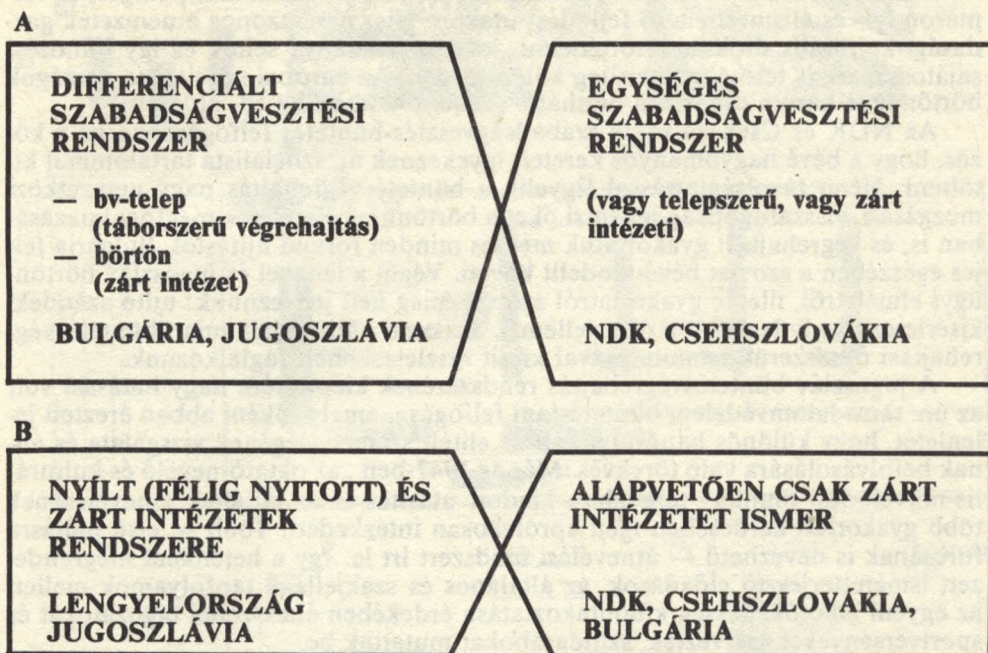
A börtönügyi tudományok képviselői a — húszas évek pozitívizmusától megtisztított, annak csak osztályharcos jellegét megőrző — szovjet büntetőjogot tolmácsolták. Bár kinyilatkoztatásként fenntartottak egynémely klasszikus jogtételt (pl. a törvény előtti egyenlőség, az emberi méltóság figyelembevétele stb. elvét), a gyakorlatban az osztályharc éleződése elmélet félresöpört minden ilyen burzsoá jogi gáncsoskodást. A börtönjog harci eszközzé vált, a büntetőeljárást államigazgatási útra terelték, s a büntetésvégrehajtás a könnyörtelen osztályleszámolás keretétül szolgált.

A szintén keletről jövő politikai olvadás lassan hatott a bűnügyi tudományokra. Csupán a hatvanas években jelentek meg a klasszikus alapelveket és

¹⁵ Az önkormányzat vezető szerve az ún. Aktíva Tanács, mely általában 10-15 főből áll. Feladatuk a bv. intézetben folyó munkák segítése, az elítéltek belső életének szervezése, az elítéltközösségek nevelése. Az Aktíva Tanács az ún. Nagyaktíva élén áll, amelynek létszáma: kb. 150-200 fő. Ezen belül munkaverseny-, oktatási, egészségügyi, kulturális, sport- stb. szekciókba sorolják a fogvatartottakat.

¹⁶ Jugoszlávia kivételével, ahol már az 1951-es Btk. új, szocialista jellegű felelősségi és szankciórendszert igyekezett kiépíteni.

1. KÜLÖNBÖZŐSÉGEK

2. HASONLÓSÁGOK

HÁROM VÉGREHAJTÁSI FOKOZAT

- *enyhe*: első bűntényesek (általában gondatlan) kisebb súlyú bűncselekmények elkövetői részére,
- közepesen szigorú: bűnismétlők, közepesen súlyos (általában szándékos) bűncselekményt elkövetők részére,
- *szigorú*: többszörös visszaesők, állam elleni bűnelkövetők, nagyon súlyos (általában halálbüntetéssel is fenyegetett) bűncselekmények elkövetői számára.

* Ezen belül természetesen léteznek különböző fokozatok
 ** kivéve az NDK-t, ahol csak két fokozat (enyhe és közepes) létezik

azok garanciáit — a joggyakorlat számára is kötelező érvénnyel — újrafoglalma-
 zó büntetésvégrehajtási törvények. (Bulgária és Jugoszlávia ezt 1961-ben hajtotta
 végre. Csehszlovákiában 1965-ben, Magyarországon 1966-ban, az NDK-ban és
 Romániában 1968-ban, végül Lengyelországban 1969-ben zajlott le ez a fo-
 lyamat).

A hetvenes évekkel beköszöntő nemzetközi politikai enyhülés és a szocialis-
 ta táboron belül a nemzeti utak elismerése komoly ösztönzést adott a börtönügyi

koncepciók megfogalmazásához. A nyugati büntetéstani megoldások tudományos elemzése ekkor már nem tiltott gyümölcs, és a börtönügy segédtudományai (a szociológia, a kriminológia, a pszichológia) is rohamléptekkel igyekeznek behozni lemaradásukat. A legtöbb országban megindult a szakmai pezsgés, az immáron fel- és elismert eltérő fejlődési utakon. Hisz nem azonos a nemzetek gazdasági-kulturális öröksége, történelmi, jogi hagyománya sehol, és így bűnözési sajátosságai is természetesen különbözőek. Az európai szocialista országok börtönügye három csoportra osztható. (Lásd a 4. ábrát az 53. oldalon!)

Az NDK és Csehszlovákia szabadságvesztés-büntetés felfogásában a a közös, hogy a bévé hagyományos kereteit igyekeznek új, szocialista tartalommal kitölteni. Némi távolságtartással figyelik a büntetésvégrehajtás nagy nemzetközi mozgásait, visszafogottság jellemzi őket a börtönügyi elméletek megfogalmazásában is, és végrehajtási gyakorlatuk mentes minden formai újítástól. Bulgária teljes egészében a szovjet bévé-modellt követi. Végül a lengyel és jugoszláv börtönügyi elméletéről, illetve gyakorlatról szólván meg kell jegyeznünk: újító szándék, kísérletező kedv leginkább őket jellemzi. Szakmai különútjaik miatt büntetésvégrehajtási rendszerük bemutatásával kicsit részletesebben foglalkozunk.

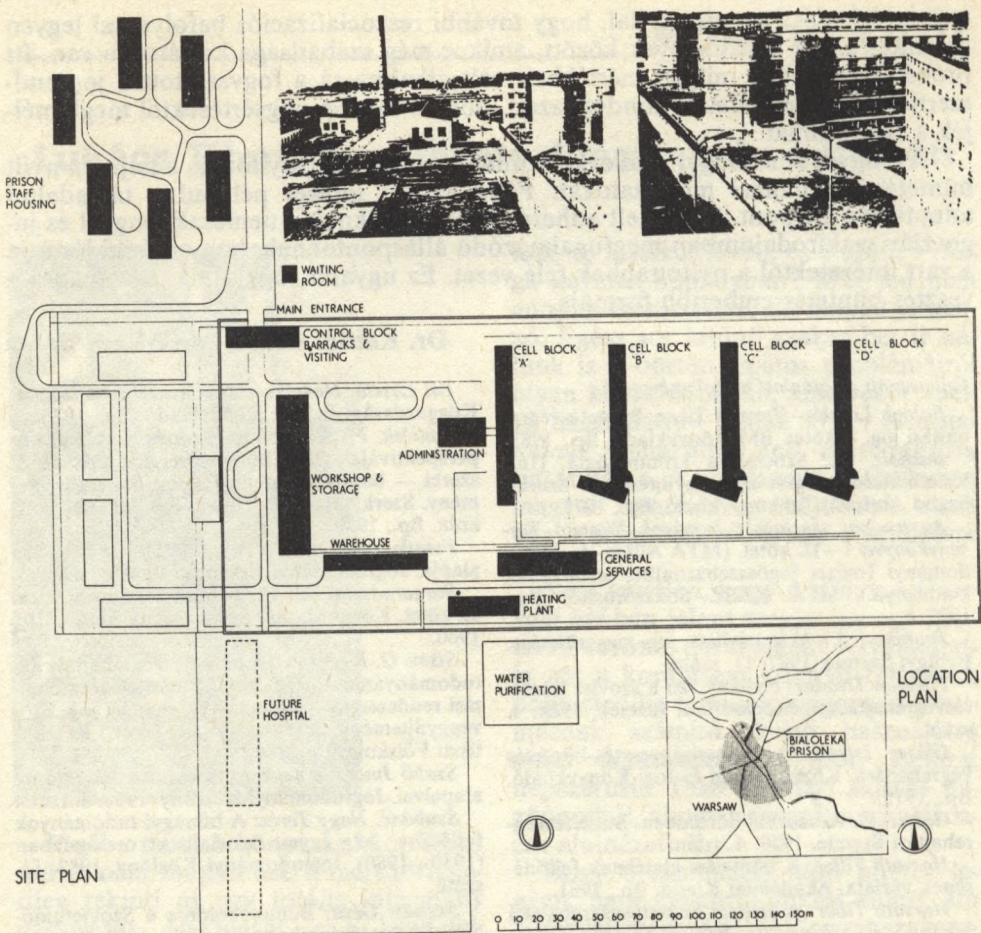
A jugoszláv büntetésvégrehajtás rendszerének kiépítésére nagy hatással volt az ún. társadalomvédelem büntetéstani felfogása, amely főként abban éreztetni jelenlétét, hogy különös hangsúlyt kap az elítélt személyiségének vizsgálata és annak befolyásolására való törekvés. Már az 1947-ben „az oktató-nevelő és kulturális-művelődési munka” tárgyában kiadott utasítás is az elítéltek átnevelésének több gyakorlati kérdésében igen aprólékosan intézkedett. Több — első hallásra furcsának is nevezhető — átnevelési módszert írt le. Így a hetenként megrendezett ismeretterjesztő előadások, az általános és szakjellegű tanfolyamok mellett az egyéni alkotóképesség kibontakoztatása érdekében ének-zenei tagozatokat és sportversenyeket szerveztek, színdarabokat mutattak be.

A társadalomvédelem koncepciója először az 1961-es büntetésvégrehajtási törvénykönyvben érhető tetten. Ennek szellemében vezették be a nyitott végrehajtási formát, a pszichológiai módszerekkel segített munkaterápiát és az elítéltek tervszerű, rendszeres személyiségvizsgálatát. Kísérletképpen már korábban is létezett nyitott büntetésvégrehajtási intézet,¹⁷ aztán az itt szerzett tapasztalatok alapján rendszeresítették. A nyílt intézetben a bv-testület csak felügyeli az elítéltek önkormányzata által irányított közösséget. A fogvatartottakat nagyfokú mozgásszabadság illeti meg, amit az is indokol, hogy ezekben az intézetekben mezőgazdasági munkáltatás folyik.

Az elítéltek személyiségének tanulmányozása már jóval korábban, az ötvenes évek elején megkezdődött. 1952-ben ún. felvételi osztályok létesültek, ahol a büntetésüket megkezdőket háromhetes megfigyelés alá helyezték. Minősítésük után kerültek a végleges — letöltő — intézetbe. Az 1961-ben kialakított, majd az 1968 és 1978 között továbbfejlesztett rendszer alapján a személyiségvizsgálatok két szinten folynak: a felvételi osztályokon és a személyiségvizsgáló központokban. Felvételi osztályt minden büntető-javító otthonban létesíteni kell, feladatuk az elítéltek személyiségének megismerése. A személyiségvizsgáló központoknak két típusa alakult ki: az általános, a normálszemélyiségű elítéltek részére és a speciális, az alkoholisták, pszichopáták, az értelmi fogyatékosok számára.

A személyiségvizsgáló központokban korszerű, tudományos csoportok működnek — orvosokból pszichológusokból, pszichiáterekből és szociális gondozókból. Többféle módszer keverékét alkalmazzák: interjút készítenek az elítélttel, tesztekkel töltenek ki vele, orvosi vizsgálaton kell keresztül esnie, feltérképezik

¹⁷ A Pula melletti Valturiban kísérleti jelleggel már 1956-tól működött egy nyitott bv. intézet. Először csak férfiak számára hoztak létre két ilyen javítóotthont, 1977 után pedig négy női és egy fiatalkorú félig nyílt intézetet állítottak fel.

A Varsó melletti bialolekai bv-intézet és alaprajza

szociális körülményeit, tanulmányozzák az őt érintő összes bűnügyi iratot. Mindezt rögzítik az ún. elítéltlapon, ahová bekerülnek a végrehajtás során tett megállapítások is. Így figyelemmel kísérhető az átnevelési program és ha szükséges, módosítani lehet.

A lengyel börtönügy inkább csak kacérkodik a társadalomvédelem koncepciójával. A hangsúlyt a reszocializációra helyezi. Ezt egy rendkívül tagolt, kriminálpedagógiai szempontból is differenciált intézményhálózattal igyekszik megvalósítani.¹⁸ Nem a bíróság, hanem a büntetésvégrehajtás elosztó, vizsgáló központja dönt arról, hogy az elítélt melyik intézetben töltsé le büntetését. E határozat zsinórmértékéül az elítélt kora, előélete, a büntetés mértéke (a még hátra levő idő), demoralizáltságának foka, reszocializációra való alkalmassága, a bűncselekmény jellege és az elítélt pszichikai adottságai szolgálnak.

Talán kritikaként is felfogható, hogy a nagyarányú visszaesők — akik a reszocializáció sikertelenségének élő bizonyítékai — ellen létre kellett hozni az ún. társadalmi adaptáló központokat. Ez utóbbi valójában relatíve határozatlan bűn-

¹⁸ A bv. intézet hét típusának differenciáló hatását még tovább fokozza az a tény, hogy a belső intézeti szabályok szerint mindenütt van általános, enyhített és szigorított rendszer. Az elítélt elhelyezéséről bv. bizottságok döntenek.

tető intézkedés¹⁹ azzal a céllal, hogy további reszocializációs befolyással legyen az elítélte, oly körülmények között, amikor még szabadsága korlátozva van. Itt próbálják ki, hogy milyen mértékben vált alkalmassá a fogvatartott a jogrendszernek megfelelő életre, mindezt azért, hogy a további jogsértésektől megkíméljék a társadalmat.

A lengyel börtönügyi gyakorlat szintén ismeri a félig nyitott és a teljesen nyílt büntetésvégrehajtási módozatokat. Félig nyitott intézet például a társadalmi adaptációs központ is.²⁰ Hitelt adhatunk tehát azoknak a nemcsak lengyel és jogszólvá szakirodalomban megfogalmazódó álláspontoknak, hogy a fejlődés útja a zárt intézetektől a nyitottabbak felé vezet. Ez ugyanis, úgy tűnik, a szabadságvesztés-büntetés emberibb formája.

Dr. Kabódi Csaba—dr. Mezey Barna

Felhasznált és ajánlott irodalomjegyzék

- Balogh László—Horváth Tibor: Büntetésvégrehajtási jog. I. kötet. BM Könyvkiadó. Bp., 1983.
- Bucholz, H.: Szocialista kriminológia. (In.: Kriminálpszichológiai szöveggyűjtemény. Szerk.: Szabó András.) Tankönyvkiadó, Bp., 1975.
- Az európai szocialista országok Büntető Törvénykönyvei I—II. kötet. (MTA Állam- és Jogtudományi Intézet jogösszehasonlító osztályának kiadványa.) MTA KESZ Soksorosító. Bp., 1973.
- Feofanov, J.: A szocialista jog megszületése. Belügyi Szemle, 1987. 11. szám.
- Filemon Tivadar: Néhány szó a szovjet büntetésvégrehajtásról. Módszertani füzetek. 1984. 4. szám.
- Gláser István: A szabadságvesztés-büntetés végrehajtása. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp., 1975.
- Golcev, V.: A butirkai börtönben. Büntetésvégrehajtási Szemle. 1958. 4. szám.
- Horváth Tibor: A büntetési elméletek fejlődésének vázlata. Akadémiai Kiadó. Bp., 1981.
- Horváth Tibor: A szovjet büntetésvégrehajtási jog fejlődésének vázlata. Belügyi Szemle — Külföldi Figyelő. 1978. 27. szám.
- Karpec, I. I.: A büntetés társadalmi, jogi és kriminológiai kérdései. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp., 1978.
- Az októberi dekrétumok és az első szovjet alkotmány (válogatta, szerkesztette Kovács István). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp., 1980.
- Az Oroszországi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaság Büntető Törvénykönyve, Büntető Eljárás Törvénykönyve és Birósági Szervezeti Könyve. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp., 1961.
- Pál László: Nevelés a büntetésvégrehajtásban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp., 1976.
- Paniček, F.: A szabadságvesztés problémái és perspektívája. (In.: Büntetésvégrehajtási rendszerek — büntetésvégrehajtási jog. Szöveggyűjtemény. Szerk.: Horváth Tibor.) Rendőrtiszt Főiskola. Bp., 1980.
- Pointkovszkij, A. A.: A büntetőjogi felelősség alapja. Jogtudományi Közöny. 1960. 4. szám.
- Sargorodszkij, M. D.: A büntetőjogi büntetés. II. kötet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp., 1960.
- Sisov, O. F.: A szovjet büntetésvégrehajtási jog tudományának története. (In.: Büntetésvégrehajtási rendszerek — büntetésvégrehajtási jog. Szöveggyűjtemény. Szerk.: Horváth Tibor.) Rendőrtiszt Főiskola. Bp., 1980.
- Szabó Imre: A szovjet szocialista büntetőjog alapelvei. Jogtudományi Közöny. 1950. 8. szám.
- Szabóné, Nagy Teréz: A bűnügyi tudományok fejlődése az egyes szocialista országokban (1950—1980). Jogtudományi Közöny. 1982. 11. szám.
- Szénási Géza: Büntetőkolónia a Szovjetunióban. Büntetésvégrehajtási Szemle. 1958. 6. szám.
- Az SZKP Kongresszusainak, konferenciáinak és Központi Bizottsági plénumainak határozatai. I—II. rész. Szikra. Bp., 1954.
- Sztálin, I. V.: Az állam és jog néhány kérdése a sztálini tanítások tükrében. (A Magyar—Szovjet Társaság Jogtudományi Szakosztálya által készített tanulmánygyűjteményből.) Bp., Athenaeum, 1952.
- Sztálin, I. V.: A pártmunka fogyatékoságairól s a trockista és egyéb kétkulacosok felszámolását célzó rendszabályokról. Szikra. Bp., 1949.

¹⁹ Ez az intézéstípus tulajdonképpen egy átmeneti forma: az ide utalt személyt még korlátozzák, ellenőrzik, de jogállása, életmódja a szabad életben levőkhöz hasonlít. Tévedés lenne a magyar szigorított őrizettel egy kalap alá venni, mert csak céljában — a visszaesőkkel szembeni büntetés gondolatában — emlékeztet rá, módszerei teljesen mások.

²⁰ Az 1966. évi szabályzat vezette be az átmeneti büntetőintézetekben a nyitottságot. Ennek meghirdetett elvei a következők: a helyiségek 24 órán keresztül nyitva hagyhatók, szabad az intézet területén, és a bv. igazgató jóváhagyásával másutt is látogatókat fogadni, az intézet napirendjének összeállításában közreműködik az elítéltek önkormányzata, de felelőssé is tehető azok megtartásáért, a kötelező foglalkozások után mindenki azt csinál, amit akar, az ide utalt elítéltek saját ruhájukat hordják, leveleket korlátozás nélkül küldhetnek, kaphatnak. A közeli hozzátartozók fogadásának zavartalanságát elkövetett helyiségekben biztosítják. A munkáltatás felügyelet nélkül zajlik. Az önkormányzat szabadon választott, de a bv. igazgatója által jóváhagyott testület.